

Reader Migracje
i uchodźstwo

*IBSC
Reader
Series*

Reader Migracje i uchodźstwo

pod redakcją

Grzegorza Welizarowicza

Katarzyny Mirgos

Krzysztofa Ulanowskiego

Wydawnictwo
Uniwersytetu Gdańskiego
Gdańsk 2026

Recenzentka
Dr hab. Małgorzata Bieńkowska, prof. UwB

Redaktor Wydawnictwa
Jerzy Toczek

Projekt okładki i stron tytułowych
Weronika Jastrzemska Angram Studio

Skład i łamanie
Mariusz Szewczyk

Publikacja sfinansowana ze środków
International Border Studies Center otrzymanych w ramach IDUB

© Copyright by Uniwersytet Gdański
Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego

ISBN 978-83-8206-790-3

Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego
ul. Armii Krajowej 119/121, 81-824 Sopot
tel. +48 58 523 11 37, tel. kom. +48 725 991 206
e-mail: wydawnictwo@ug.edu.pl
wydawnictwo.ug.edu.pl

Księgarnia internetowa: <https://wydawnictwo.ug.edu.pl/ksiegarnia-online/>

Druk i oprawa
Zakład Poligrafii Uniwersytetu Gdańskiego
ul. Armii Krajowej 119/121, 81-824 Sopot
tel. +48 58 523 14 49

Spis treści

Wprowadzenie	7
<i>Grzegorz Welizarowicz</i>	
Akompaniując ku <i>conscientização</i> . Wskazówki teoretyczne do <i>Readera</i>	19
<i>Krzysztof Ulanowski</i>	
Kolejne exodusy, jedna opowieść. Migracje z Uzbekistanu przez Ukrainę do Polski. Rozmowa z Susanną Izzetdinową	45
<i>Victoriia Ivashchenko, Yulia Kiselyova</i>	
Migracja w obliczu wojny. Świadcstwo ukraińskiej intelektualistki Yulii Kiselyovej	65
<i>Patxi Zubizarreta, Mai Egurza, Arkaitz González</i>	
Martwy telefon	91
<i>Santiago Vaquera-Vásquez</i>	
¿Ves la línea?	103
<i>Carlos Morton</i>	
Bezkresna granica	111
<i>Martin Blaszk</i>	
Warsztat <i>Border Gnosis</i>	161
<i>Grzegorz Welizarowicz</i>	
Piszac „w pobliżu”: reprezentacje poetyckie narracji migracyjnych	175
<i>Lorena Calvo Mariscal</i>	
Migracja, azyl i uchodźstwo w południowej Hiszpanii	183
<i>Katarzyna Piątek, Rafał Raczyński</i>	
Do integracji trzeba dwojga. Procesy migracyjne na Pomorzu i w Polsce na przestrzeni ostatniej dekady. Rozmowa z Rafałem Raczyńskim	201
Biogramy	209
Abstrakty	213

Wprowadzenie

Jesteśmy grupą badaczek i badaczy skupionych wokół International Border Studies Center (IBSC), jednostki badawczej na Uniwersytecie Gdańskim powstałej w 2021 roku. IBSC zajmuje się badaniami nad granicami w obszarach kultury i sztuki, socjologii, antropologii, historii, religioznawstwa, krytycznej i innowacyjnej pedagogiki oraz innych dziedzin.

Po wybuchu pełnoskalowej wojny w Ukrainie i przybyciu do Polski uchodźców w 2022 roku zadaliśmy sobie pytanie, co pożytecznego moglibyśmy zrobić w tamtym czasie, mając na uwadze orientację badawczą naszego ośrodka i deklarowaną aspirację, by wdrażać w działaniu zasadę „akompaniamentu” (zob. Welizarowicz 2024).

W refleksji na temat kryzysu akademii, związanego z jej korporatyzacją i procesami pochodnymi (komercjalizacja, biurokratyzacja, zasada wydajności i efektywności czasu), amerykańści Barbara Tomlinson i George Lipsitz proponują, aby przyjąć w naszej pracy model metodologicznego „akompaniamentu” (*accompaniment*). Termin zapożyczają, z jednej strony, z muzykologii, gdzie „akompaniament oznacza wzmacnianie, akcentowanie lub kontrapunktowanie jednego głosu muzycznego przez inny” (Tomlinson i Lipsitz 2013: 12), wspomaganie i wsłuchiwanie się w to, co robią inni. Z drugiej strony sięgają do retoryki teologii wyzwolenia arcybiskupa Salwadoru Oscara Romero, który mówił o „towarzyszeniu” (*acompañar*) najuboższym i współdzieleniu z nimi losu dla wspólnego dobra (Watkins 2019: 84).

W efekcie Romero zdołał wygenerować nowy typ solidarności społecznej (Tomlinson i Lipsitz 2013: 10). Akompaniament to postawa etyczno-poznawcza, typ wrażliwości, sposób bycia wyrażający ideę słuchania siebie

nawzajem, uczenia się od siebie, aktywnego, solidarnego, współuczestniczącego czy towarzyszącego działania w pracy edukacyjnej, badawczej i społecznej. Teoria akompaniamentu rozumie społeczeństwo jako fundamentalnie wspólne, a rolę badaczy jako społeczną w naturze. Budując na argumentach Tomlinson, Lipsitza i innych, Mary Watkins proponuje, aby jako model etyczny i wzorzec działania akompaniament stał się nowym paradygmatem w psychologii (Watkins 2015, 2019). Akompaniament wprowadza zmianę metodologiczną – edukator czy badacz nie działa z pozycji eksperta, ale staje się towarzyszem, współuczestnikiem i uczniem. Wiedza nie jest przekazywana z góry, lecz tworzona wspólnie, w dialogu.

Wiele z tych założeń jest spójnych z propozycjami pedagogiki krytycznej (Freire, Giroux, hooks i inni), która jest dla nas ważnym punktem odniesienia (więcej o tym w eseju Welizarowicza *Akompaniując ku conscientização. Wskazówki teoretyczne do Readera*). Tomlinson i Lipsitz mówią, że w praktyce edukacyjnej akompaniament najlepiej realizować w działaniu, stąd potrzeba „ucieleśnionych doświadczeń edukacyjnych” (Tomlinson i Lipsitz 2013: 13). Autorzy to amerykańści, piszą więc: „Amerykanistyka jako akompaniament oznacza amerykańistykę jako działanie. Zamiast jedynie tworzyć ... opisy cierpienia innych, uczeni mogą wspólnie z nimi zmierzyć się z tym cierpieniem i szukać sposobów, by je zakończyć. Zamiast jedynie dawać ludziom coś do odczuwania, akompaniament polega na pomaganiu im w znalezieniu czegoś do zrobienia razem z nami” (Tomlinson i Lipsitz 2013: 13).

Również na gruncie innych dyscyplin, jak choćby antropologii kulturowej, dyskutuje się nad znaczeniem współpracy i współdziałania, a także nad wartością czy nawet koniecznością przyjęcia postawy zaangażowanej (Baer 2014). Pojawiają się też głosy wskazujące na znaczenie odejścia od „języka władzy”, bądź pytania o to, po co i dla kogo prowadzimy nasze badania. Antropolodzy i antropolożki przyglądają się też współczesnym zjawiskom migracyjnym i reakcjom, jakie one wywołują (Goździak, Main, Suter 2020), oraz relacji pomiędzy migracjami a antropologią (Brettell 2018). Niektórzy angażują się w projekty, których celem jest integracja, edukacja, lub biorą udział w debacie publicznej (Bloch 2020). Takie tendencje nie są jednocześnie nowe czy odosobnione. Już w 2016 roku Nadzwyczajny Zjazd Antropologów w Poznaniu odbył się pod

hasłem „Antropologia przeciw dyskryminacji”. Michał Buchowski zaś, wskazując na etyczne zobowiązanie przedstawicieli i przedstawioelek dyscypliny do sprzeciwu wobec nietolerancji, stwierdził, że „Antropologia to nie tylko zawód, to także postawa moralna” (Buchowski 2017: 503).

Zainspirowani tymi propozycjami od początku myślimy o Border Studies na IBSC jako o działaniu. Współpracujemy z naukowcami i instytucjami z całego świata, organizując na UG cykliczną konferencję „Border Seminar” (2017, 2019, 2021, 2023). W 2024 roku zainicjowaliśmy sympozjum naukowe „Globality Forum”. Działalność naukową łączymy z rezydenturami artystycznymi, projektami specjalnymi, warsztatami z zakresu historiografii, narracji i performansu, a także innymi działaniami, do których angażujemy ekspertów i studentów. Zrealizowaliśmy projekty teatralne (2019, 2021, 2022), w tym produkcję napisanej na zlecenie IBSC komedii *Zaklęte w jantarze* (Morton 2024) na temat Gdańska jako pogranicza. W 2023 roku amerykański reżyser Jesse Lerner prowadził warsztaty i zrealizował ze studentami film krótkometrażowy *Gdańsk Border Symphony*. W latach 2023 i 2024 miały miejsce performansy i warsztaty członka IBSC Martina Blaszkę.

Jakie działanie mieliśmy więc jako IBSC podjąć, aby możliwie jak najlepiej i skutecznie akompaniować/towarzyszyć naszemu otoczeniu w tym trudnym, wspomnianym na wstępie momencie? Pierwsza kierownik IBSC i nasza koleżanka, historyczka Anna Mazurkiewicz, zaproponowała przygotowanie zbioru tekstów źródłowych na temat migracji i uchodźstwa; miało to być pewnego rodzaju kompendium, kompilacja już wcześniej wydanych materiałów stworzona z myślą o nauczaniu o migracjach i uchodźstwie w szkołach średnich (na przykład na lekcji z przedmiotu wiedza o społeczeństwie) i wyższych. Zaczęliśmy szukać materiałów, sięgnęliśmy do szuflad. Realizacja projektu stała się możliwa dzięki zaangażowaniu trzech osób: Katarzyny Mirgos, antropolożki, zainteresowanej mniejszościami i migracjami, uczestniczącej w projektach o charakterze edukacyjnym, od lat prowadzącej badania w Kraju Basków, członkini-założycielki IBSC; Krzysztofa Ulanowskiego, historyka, filozofa i antropologa społecznego, szukającego wiedzy „na miedzach”, pomiędzy odmiennymi dziedzinami nauki, religiami i kulturami; Grzegorza Welizarowicza, amerykanisty, specjalizującego się w teatrze latinx i zagadnieniach

pogranicza meksykańsko-amerykańskiego, członka-założyciela i obecnego kierownika IBSC na UG oraz kierownika Pracowni Border Studies na Wydziale Filologicznym UG.

We trójkę, czerpiąc z naszych specjalizacji, zmodyfikowaliśmy nieco projekt: to teraz nie tylko zbiór źródłowy, ale jednocześnie propozycja dydaktyczna dla edukatorów i osób uczących się. *Reader* ma służyć do pedagogiki na tematy (i)migracji i uchodźstwa, oferując zestaw oryginalnych, różnorodnych gatunkowo (wywiady, komiks, dramat, opowiadanie, poezja, warsztat, artykuł naukowy), w większości nigdzie wcześniej niepublikowanych materiałów, które łączy temat (i)migracji. Są tu zapisy rozmów, badania zaproszonych do współpracy autorek i autorów, teksty estetyczne, ale i propozycje aktywności w formie warsztatów performatywnych i pisanie poezji „obok”. To interesujący zasób do prowadzenia zajęć i projektów łączących pracę twórczą z edukacją; służyć ma poszerzaniu kompetencji związanych z (i)migracją i przełamywaniu nieufności pomiędzy „swoimi” i „innymi”, grupami „wewnętrznymi” i „zewnątrznymi”. Jest to w naszym zamiarze pierwszy taki zbiór w serii, którą IBSC tą publikacją inauguruje. Temat jest niezwykle szeroki i aktualny, format materiału dydaktycznego przystępny i wydaje się właściwą formą realizacji strategii akompaniamentu, którą pragniemy dalej implementować w działaniu.

Jednym z pierwotnych założeń *Readera*, któremu pozostaliśmy wierni, było ukazanie (i)migracji z perspektywy samych (i)migrantów/ek i oddanie im głosu. Chodziło nam o stworzenie przestrzeni do spotkania, aby umożliwić (towarzyszyć, akompaniować) czytającym, którzy być może nigdy nie przeżyli podobnych doświadczeń, wgląd w inną podmiotowość, usłyszenie głosu osoby dającej osobiste świadectwo. Format zbioru pozwala zaprezentować te opowieści jako osobne głosy i jednocześnie jako uzupełniające się nawzajem i wchodzące ze sobą w dialog elementy większej całości. W efekcie nasz zbiór to wielogłos, polifoniczna narracja migracyjna, spotkanie światów. Do tego spotkania zapraszamy. Obcowanie z jednostkowymi (rzeczywistymi czy fikcyjnymi) głosami narratorów pozwoli wzbudzić emocjonalną reakcję odbiorcy; jest jednym ze sposobów przełamywania bariery ontologicznej i podmiotowej (my i oni). Umożliwia dotknięcie (pośrednio) doświadczenia migrantów/ek (towarzyszenie im), zmieniając ich status z pozbawionego

głosu w podmiot sprawczy i, równolegle, przesuając „autonomiczny” status odbiorcy, nas samych, ku podmiotowości porowatej czy relacyjnej. Trzy, różne gatunkowo, opowieści fikcyjne oraz warsztat performatywny i poetycki oferują różnego typu i stopnia wyobrażony wgląd w sytuację i umysł (i)migranta, do terytorium normalnie pozbawionego głosu, zagłuszanego przez dominujące metanarracje. Każdy z materiałów lub jego część, gdy zaangażowany jest w metodę pedagogiczną i/lub refleksyjno/estetyczną jako ucieleśnione działanie (np. czytanie na głos, czytanie sceniczne, inscenizacja, transpozycja na inne medium itp.), może uruchamiać u uczestników mechanizmy poznawcze, inicjując krytyczne myślenie z zakresu podmiotowości, głosu, rozumowania społecznego. Wszystkie teksty są źródłem wiedzy i każdy na swój sposób oferuje pogłębione rozumienie procesów, przyczyn, motywacji migracji. Jednocześnie w jakiś sposób odzwierciedlają one i dekonstruuują dominujące kody kulturowe i mają potencjał renegocjacji naszego stosunku do kanonów tożsamości (więcej o tym w przywoływanym już tekście Welizarowicza).

W kończącym nasz zbiór wywiadzie badacz migracji Rafał Raczyński mówi o wyzwaniach, jakie stoją przed Polską w obliczu zjawisk migracyjnych. Wskazuje, zgodnie z przyjętymi przez UE (European Commission 2025) zasadami mówiącymi o integracji jako o „*a two-way process*”, że szczególnie ważna jest polityka integracyjna rozumiana jako proces dwustronny: „Bardzo często wymagamy od migrantów dostosowania się do pewnych warunków ... ale też nie możemy zapominać, że my sami jako społeczeństwo musimy się dostosować ... . Tylko wówczas jest to proces obustronnie korzystny”. Raczyński dostrzega zatem pewien szerszy problem, jakim jest inercja grupy dominującej, jej brak elastyczności lub zainteresowania wewnętrzną zmianą w podejściu do wyzwania, jakim jest spotkanie z imigrantem. Potwierdzają to rekomendacje raportu *Sytuacja migracyjna w województwie pomorskim. Wnioski i rekomendacje w zakresie integracji migrantek i migrantów* (2024), którego Rafał Raczyński jest wraz z Michałem Nowosielskim autorem. Z raportu dowiadujemy się o „konieczność[i] pracy na rzecz podnoszenia świadomości społecznej – zarówno po stronie społeczeństwa polskiego jak i samych migrantów i migrantek – dotyczącej akceptacji różnorodności kulturowej, umiejętności dialogu, walki z uprzedzeniami czy dyskryminacją” (Nowosielski i Raczyński

2024: 77) i, w odniesieniu do szkolnictwa, o tym, że „[k]onieczne jest ... nie tylko nauczanie interkulturowe skierowane do uczniów cudzoziemskich, ale także do polskich dzieci” (Nowosielski i Raczyński 2024: 79). Wychodząc naprzeciw temu zapotrzebowaniu, oferujemy nasz zbiór z nadzieją, że szczególnie przyda się grupie dominującej jako pomoc dydaktyczna towarzysząca w procesie dochodzenia do tego, co Raczyński nazywa „dostosowaniem”, a co rozumiemy jako wezwanie do deautomatyzowania naszych koordynatów poznawczych i tworzenia nowych modeli wyobrazeniowych w obrębie myślenia o (i)migracjach i relacjach z Innym. W ten sposób mamy nadzieję mieć korzystny wpływ na procesy integracyjne.

Układ *Readera*

Po wstępie teoretycznym inspirowanym pedagogiką krytyczną przechodzimy do pierwszoosobowych narracji osobistych, które można uznać za konfesyjne: to wywiady z dwiema niedawno przybyłymi zza wschodniej granicy do Polski kobietami. Rozmowa Krzysztofa Ulanowskiego z Susanną Izzetdinową zatytułowana *Kolejne exodusy, jedna opowieść. Migracje z Uzbekistanu przez Ukrainę do Polski* to świadectwo skomplikowanych losów „tam” i „tu” przedstawicielki Tatarów Krymskich (dodajmy, że to „tam” jest bardzo skomplikowane). Wywiad z Yulią Anatolievną Kiselyową, ukraińską intelektualistką i uchodźczynią wojenną, został przeprowadzony niedługo po jej ucieczce do Polski przez inną ukraińską badaczkę Viktoriię Ivashchenko. Te dwie opowieści dopełniają się wzajemnie i malują wielopłaszczyznową mapę trajektorii migracji i sprawczości kobiet, a także, jak w zwierciadle, odbijają obraz polskich instytucji, procedur, postaw ludzkich, malują mapę wyobrażeń na temat imigrantów w Polsce. Oba wywiady dają się czytać agonistycznie, nie stawiając prostych rozgraniczeń „za lub przeciw”, i kontrnarracyjnie, to znaczy jako dające wydarzeniom z nagłówków gazet kontekst osobistego przeżycia. Oddając werbalny i pozawerbalny charakter wypowiedzi, transkrypcja (szczególnie precyzyjna w drugim wywiadzie) pozwala na emocjonalne zbliżenie z narratorkami, zachęca do przeżywania.

Następne trzy teksty stanowią przykłady twórczości inspirowanej losami imigrantów i mogą być uznane zarówno za sztukę (i)migracyjną, jak i sztukę pogranicza. *Martwy telefon* to komiks, którego autorem jest Patxi Zubizarreta, a twórcami ilustracji Mai Egurza i Arkaitz González, przybliżający świat migrujących dzieci, w którym obok obaw i trudności pojawia się nadzieja, a nawet zabawa. Format komiksu jest zawsze graficznym wyzwaniem i intelektualną łamigłówką do rozgryzienia przez domyślenie się tego, co dzieje się poza kadrami, czyli poszukiwanie tzw. domknięcia lub *closure* (McCloud 1993). Tak jest i tym razem, ale to wyzwanie sprawia, że proces czytania angażuje nie tylko rozumienie, ale też wyobraźnię przestrzenną, emocje i empatię, i w efekcie stajemy przez chwilę obok dzieci, razem z nimi. To zarazem okazja do refleksji nad szczególnie wrażliwymi grupami migrujących, które nie zawsze są dostrzegane czy badane. Jednocześnie warto też zwrócić uwagę na ich sprawczość, aby zobaczyć w małoletnich migrantach nie tylko ofiary, ale też bohaterów i bohaterki. Takie podejście pojawia się zresztą w niektórych projektach skierowanych do dzieci z doświadczeniem migracji, w myśl hasła, że „*every child deserves to feel like a hero, not a victim*” [każde dziecko zasługuje na to, aby czuć się bohaterem a nie ofiarą].

W opowiadaniu *¿Ves la línea?* Santiago Vaquera-Vásquez oddaje głos (e)(i)migrantowi, który zginął zastrzelony przy próbie przekroczenia granicy. Dlaczego taki zapis: „(e)(i)migrant”? Ponieważ głos, który słyszymy, należy do mieszkańca dwóch światów, północnej Kalifornii i meksykańskiej pustyni. Esencją jego bytu jest ciągły ruch przez granicę, ciągła emigracja i imigracja. Mamy tu do czynienia z nową (lub raczej archaiczną) normą poznawczą, według której to sedentaryzm jest aberracją a nie mobilność. Ta norma stoi w sprzeczności z paradygmatem szczelnych granic i dlatego ten narrator miał zamilknąć na zawsze. Pozostaje on jednak jako nawiedzające granicę i nasze sumienie echo jednostkowego i przykładowego życia; mówi do nas i do strażnika, który go zastrzelił jako *everyman* i duch amerykańskiego pogranicza. Vaquera-Vásquez, pisarz mieszkający w Nowym Meksyku i członek IBSC, implikuje nas sposobem narracji w konflikt epistemologiczny na granicy gdzieś w Kalifornii, pozwalając nam także wejrzeć w mechanizmy dominującego dyskursu i struktur władzy, które, jak się okazuje, są intersekcjonalnym spletem

prywatnej traumy i wyparcia psychologicznego, zinternalizowanych uprzedzeń społecznych, relacji rasowych i służbowych w USA, inercji systemu itd. Opowiadanie nie ma rozwiązania, w pewnym sensie pozostaje w synchronicznym odwiecznym czasie duchów. Jest przykładem literatury chicanx z pogranicza na Południowym Zachodzie USA, terytorium, które Gloria Anzaldúa nazywa „*una herida abierta*” [otwartą raną] (Anzaldúa 1987: 3).

Na zbliżonym terytorium (od Veracruz w Meksyku do Tucson w Arizonie, USA) osadzona jest akcja dramatu *Bezkrzesna granica* amerykańskiego pisarza chicano Carlosa Mortona. Sztuka jest epizodycznym scenariuszem na kilku aktorów, który powstał na bazie napisanej przez Mortona w latach 90. radiowej noweli. Opowieść o transgranicznej miłości i życiu (i)migrantów można dowolnie adaptować w pracy w klasie i przygotować do odczytania scenicznego w ciągu jednej godziny lekcyjnej. Na jednym z poziomów narracja dotyka tematu przemilczanych ofiar przemocy seksualnej na szlaku migracyjnym z Meksyku do USA; pracę nad scenariuszem można pogłębić o badania narracji i dokumentów dotyczących tego wątku i problematyki, a informacje fakto-graficzne zamieścić na projekcjach podczas ewentualnej inscenizacji. Sztuka także ciekawie komplikuje obraz społeczności meksykańskiej mieszkającej w USA, a kończące sztukę tableau, gdy aktorzy dają nam poznać przyszłe losy bohaterów, również nie oferuje rozwiązania, ale jest metaforą agonizmu, napiętej, ale niezbędnej relacji współistnienia¹.

Scenariusz warsztatu performatywnego przygotowany przez Martina Błaszka (członka IBSC) na podstawie jego własnych performansów i warsztatów dla studentów jest praktyczną propozycją metodologiczną edukacji ucieleśnionej nawiązującą do badań dekolonialnych (Mignolo 2000) i metody *writing nearby* (Ahlgren 2021). Opisany scenariusz projektu jest przykładem kompleksowego warsztatu metodologicznego w naszym *Readerze*. Towarzyszy mu nieco krótsze wprowadzenie Welizarowicza do metody pisania „w pobliżu”, z przykładami twórczości autorstwa studentów Wydziału Prawa Międzynarodowego na Uniwersytecie w Kadyksie. Właśnie tymi metodami edukacyjno-estetycznymi wyrażającymi zaangażowanie w narracje migracyjne

---

¹ Więcej o tym w tekście Grzegorza Welizarowicza w niniejszym zbiorze.

poprzez wysiłek intelektualny i twórcze działanie chcemy zainspirować do samodzielnych interwencji we wszystkie materiały w tym *Readerze*. Każdy z nich, szczególnie pierwsze pięć, może stać się przedmiotem podobnych projektów, posłużyć za zasób narracyjny, źródło wiedzy, głosu, perspektywy w zadaniach opartych na podobnych procedurach robienia czegoś z innymi.

Readera zamykamy dwoma tekstami, które stanowią komponent akademicki w tym sensie, że prezentują dane i wprowadzają narzędzia terminologiczne. W pierwszym z nich Lorena Calvo Mariscal, znawczyni prawa międzynarodowego i problemów związanych z imigracją, eksternalizacją granic UE i prawami człowieka (Calvo Mariscal 2023) z Jean Monnet Centre of Excellence na Uniwersytecie w Kadyksie, oferuje wprowadzenie do zagadnień prawnoczerwonych w kontekście nieregularnej (i)migracji, azylu i uchodźstwa w południowej Hiszpanii. *Reader* kończy wywiad z Rafałem Raczyńskim, w którym gdański badacz (i)migracji odpowiada na pytania dotyczące sytuacji (i)migracyjnej na Pomorzu i w Polsce i dodaje kilka istotnych rekomendacji.

Co ważne, oprócz tekstów źródłowych znajdziecie Państwo kilka narzędzi dydaktycznych, jak wprowadzenia oraz listy tematów do dyskusji i pytań problemowych, spisy bibliograficzne i rekomendowane źródła.

Mamy nadzieję, że taki układ *Readera* – od ustnego przekazu, poprzez przykłady przekazu zapośredniczonego, scenariusze do pracy, dane i wnioski wraz z pomocami dydaktycznymi – uczyni go przydatnym narzędziem do budowania krytycznych kompetencji (i)migracyjnych, pedagogiczną inspiracją, a przede wszystkim impulsem do refleksji.

Specjalne podziękowania kierujemy do Michaliny Łukaszuk i Dominiki Łomińskiej za pomoc przy redakcji *Readera*.

Grzegorz Welizarowicz, Katarzyna Mirgos, Krzysztof Ulanowski

Bibliografia

- Ahlgren K., 2021, *Poetic representations of migration narratives: A process of writing nearby*, „Journal of Sociolinguistics”, Vol. 25, No. 5.
- Anzaldúa G., 1987, *Borderlands/La Frontera*, San Francisco: Aunt Lute Press.
- Baer M., 2014, *Między nauką a aktywizmem: O polityczności, płci i antropologii*, Wrocław: Uniwersytet Wrocławski.
- Bloch N., 2020, *Engaged anthropology and the need for empathy: Anthropological interventions in the face of the so-called refugee crisis*, „Kultura i Społeczeństwo”, t. 64, nr 2, <https://doi.org/10.35757/KiS.2020.64.2.5>.
- Brettell C.B., 2018, *Conceptualizing migration and mobility in anthropology: An historical analysis*, „Transitions: Journal of Transient Migration”, Vol. 2, No. 1, https://doi.org/10.1386/tjtm.2.1.7_1.
- Buchowski M., 2017, *Antropologia polska: genealogie, trajektorie i etyczne powinności*, „Lud”, t. 101.
- Calvo Mariscal L.M., 2023, *Inmigracion, externalización de fronteras europeas y derechos humanos en Libia*, Madrid: Editorial Reus.
- European Commission, 2025, *EU Integration Policy*, European Commission – DG Migration and Home Affairs, https://home-affairs.ec.europa.eu/policies/migration-and-asylum/migrant-integration/eu-integration-policy_en [dostęp: 28.08.2025].
- Goździak E.M., Main I., Suter B. (eds.), 2020, *Europe and the refugee response. A crisis of values?*, London: Routledge.
- McCloud S., 1993, *Understanding comics: The invisible art*, New York: Harper Perennial.
- Mignolo W.D., 2000, *Local histories/global designs: Coloniality, subaltern knowledges, and border thinking*, Princeton: Princeton University Press.
- Morton C., 2024, *Zakłęte w jantarze / Trapped in Amber*, tłum. J. Skuza, Gdańsk: Wydawnictwo Części Proste.
- Nowosielski M., Raczyński R., 2024, *Sytuacja migracyjna w województwie pomorskim. Wnioski i rekomendacje w zakresie integracji migrantek i migrantów*, Gdańsk: Stowarzyszenie Naukowe „Instytut Badań nad Polityką Europejską” .
- Tomlinson B., Lipsitz G., 2013, *American studies as accompaniment*, „American Quarterly”, Vol. 65, No. 1.
- UNHCR, *Helping vulnerable children find their inner hero*, <https://www.unhcr.org/news/stories/helping-vulnerable-children-find-their-inner-hero> [dostęp: 23.08.2025].
- UNICEF, *UNICEF uses online gaming to showcase potential, skills and creativity of refugee and displaced children*, <https://www.unicef.org/press-releases/unicef-uses-online-gaming-showcase-potential-skills-and-creativity-refugee-and> [dostęp: 23.08.2025].
- Watkins M., 2015, *Psychosocial accompaniment*, „Journal of Social and Political Psychology”, Vol. 3, No. 1, <https://doi.org/10.5964/jspp.v3i1.103>.

Watkins M., 2019, *Mutual accompaniment and the creation of the commons*, New Haven – London: Yale University Press.

Welizarowicz G., 2024, *To make ourselves useful. International Border Studies Center at UG – instead of a summary*, referat wygłoszony na konferencji „Japonia – Niemcy – Polska. Badania nad pograniczami jako wyzwanie badawcze i społeczne”, Uniwersytet Gdański, 28.06.2024.